

ЕФЕКТИВНІСТЬ БІОЛОГІЧНИХ ПРЕПАРАТІВ

для захисту яблуневих насаджень від листогризух шкідників

Наведено особливості біології найпоширеніших шкідників з родини лускокрилих на яблуні. Подано характеристики біоінсектицидів на основі штамів *Bacillus thuringiensis* та ефективність їх застосування для захисту плодових культур від листогризух шкідників.

***Bacillus thuringiensis*, брунькова листовійка, верхньобокова і нижньобокова міль, чохликова міль, мікробіопрепарати, метаболіти, ендотоксин, екзотоксин,**

Захист рослин від шкідників і хвороб є важливою умовою нормального росту, забезпечення високого врожаю, збереження декоративності та довговічності рослин. У сучасних інтегрованих системах захисту провідним є хімічний метод. Хімічні сполуки високоефективні проти шкідників і хвороб, але мають і ряд недоліків, найголовнішим з яких є негативний вплив на людину і теплокровних. Зменшення кількості обприскувань пестицидами сприяє збереженню природного комплексу паразитів, хижих комах і кліщів, ентомопатогенних мікроорганізмів і наростанню їх чисельності. У більшості шкідників, незалежно від їх систематичної належності, виникає резистентність до хімічних препаратів. З екологічної точки зору важливу роль в інтегрованій системі захисту рослин має відігравати біологічний метод. Він базується на використанні живих організмів та продуктів їх життєдіяльності, особливо це стосується бактеріальних препаратів на основі *Bacillus thuringiensis* [2, 9]. Ентомопатогенність цих препаратів зумовлена наявністю в них мікроорганізмів та токсинів, які вони продукують. Метаболіти, потрапивши в мембрану епітеліальних клітин кишечника комах, утворюють пори або іонні канали. Це спричинює приплив води до клітини, створює осмотичний дисбаланс і призводить до загибелі клітини [1].

Відомо, що *B. thuringiensis*, потрапляючи до кишкового тракту комах, викликає патологічний про-

---

А.Б. КРИЖАНІВСЬКИЙ,
аспірант
Інститут агроєкології і
природокористування НААН
andrew.506@rambler.ru

О.П. ГРОМОВА,
провідний спеціаліст
Національний ботанічний сад імені
М.М. Гришка НАН України
gromovy@ukr.net

цес за певних умов (відповідний рН вмісту кишечника, присутність специфічних ферментів перетравлення протоксинів у токсини, відсутність бар'єрних функцій стінок кишечника, які запобігають проникненню бактерій у гемолімфу). З екологічних позицій застосування мікробіопрепаратів є альтернативою хімічним засобам захисту рослин, над якими є низка переваг їх використання, а саме: не токсичні для людини, комах-запилювачів і ентомофагів; зумовлюють покращення якості продукції; є можливість застосовувати в всіх фазах розвитку рослини; висока пролонгована дія; відсутність резис-

тентності у комах. Саме наявність білкового параспорального утворення у вигляді кристалу та водорозчинного β -екзотоксина в комплексі створюють багатофакторний вплив на комах, що унеможливує виникнення у них резистентності [2, 7].

З огляду на вище зазначене було поставлено завдання — дослідити вплив штамів *B. thuringiensis* на листогризух шкідників рослин родини розоцвітих.

За результатами оцінки у 2013 р. фітосанітарного стану колекції *Rosa-ceae* Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка виявлена висока заселеність яблуневих насаджень листогризухими шкідниками — бруньковою листовійкою (*Spilonota ocellana* F.), мінуючою верхньобоковою плодовою (*Lilhocolletis corylifoliella* H.) і нижньобоковою яблуневою (*Lilhocolletis pyrifoliella* Grsm.) та чохликовою плодовою (*Lilhocolletis pyrifoliella* Grsm.) молями. В результаті пошкодження цими шкідниками листової пластинки порушуються процеси фотосинтезу у рослин, що призводить до зменшення урожайності. Пошкоджені рослини відстають у рості, втрачають деко-

ративність. Масове заселення дерев верхньо- і нижньобоковою молями може викликати листопад у другій половині літа, а це, в свою чергу, може спричинити підмерзання деревини у зимовий період, зниження урожайності у наступному році. Опадання листя у другій половині літа впродовж трьох років поспіль може призвести до часткового або навіть повного всихання дерев [8].

Міль мінуюча верхньобокова плодова (*Lilhocolletis corylifoliella* H.) пошкоджує яблуню, грушу, сливу, вишню, айву, горобину, кизил. Зимує шкідник у стадії личинки останнього віку у мінах на опалому листі. Метелики вилітають перед цвітінням яблуні. Через 7—10 днів відроджуються личинки, які вгризаються в тканини листка і, виїдаючи паренхіму, утворюють міну, у якій живуть впродовж всього життя. Протягом вегетаційного періоду буває три покоління [6].

Міль мінуюча яблунева нижньобокова (*Lilhocolletis pyrifoliella* Grsm.) Початок льоту збігається з фенофазою яблуні “висування бутонів” [4], масовий літ і відкладання яєць проходять під час цвітіння яблуні. Одна самиця відкладає від 60 до 90 яєць. Через 6—10 днів відроджуються личинки і заходять у міни, які утворюють з нижнього боку листків, та продовжують живлення там 21—28 днів. Гусениці заляльковуються у мінах. Зимує шкідник у мінах на опалих листках у стадії лялечки.

Міль плодова чохликова (*Coleophora heterobiella* Scop.). Поширена по всій Україні і пошкоджує всі плодові культури. Найбільшої шкоди завдає навесні, вигризаючи бруньки. Цикл розвитку шкідника дворічний. Самці відкладають на листки яйця, з яких через 9—11 днів відроджуються гусениці і, прогризаючи епідерміс, проникають у м'якоть листка. Через місяць гусениці виходять з мін і з епідермісу, облуплюючи його павутиною, утворюють чохлик, у якому перезимовують. Навесні гусениці починають живитися на бруньках, а з появою листків продовжують живитися на них, вигризаючи круглі міни. У червні — липні вони закінчують живлення і переходять на гілки, утворюють чохлики біля бруньок та у розвилках гілочок, де проводять у діапаузі другу половину літа, осінь, та зиму. У червні наступного року гусениці заляльковуються, а у липні вилітають метелики [6].

Листовійка брунькова (*Spilonota ocellana* F.). Пошкоджує плодові культури, а також декоративні, березу, граб, дуб, клен, ліщину, горобину. Зимують гусениці третього віку у павутинних коконах біля бруньок або у щілинах кори. Навесні, при температурі повітря +8°C гусениці виходять з коконів та вгризаються в бруньки і пошкоджують їх. Після розпускання бруньок гусениці живляться листям і бутонами, стягуючи їх повутиною у тугий комок. Літ імаго і відкладання яєць відбувається на початку червня і триває до середини липня. Одна самиця відкладає до 180 яєць. Відроджені гусениці починають живитися на листках, скріплюючи їх по 2—3 павутиною. Гусениці пошкоджують і плоди, які прилягають до листка. Пошкоджені листки засихають, а плоди загнивають [8].

Мета досліджень. Дослідити

технічну ефективність нових штамів *Bacillus thuringiensis* для захисту яблуневих садів від листогризух шкідників.

Матеріали та методи дослідження. Дослідження проводили на базі Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка (НБС ім. М.М. Гришка) протягом 2013 р. з використанням загальноприйнятих експериментальних методів в ентомології та захисті рослин. Матеріалом для досліджень були культури штамів *Bacillus thuringiensis* (Bt) 0371, 0376, 0408 та 787. Дані штами було виділено з комах природних популяцій в АР Крим.

Штами *B. thuringiensis* надані Л.М. Кузнецовою та співробітниками лабораторії мікробіологічного методу захисту рослин ІСГК НААН з Колекції корисних ґрунтових мікроорганізмів для підвищення урожайності сільськогосподарських

Технічна ефективність штамів *B. thuringiensis* проти листогризух шкідників яблуні (НБС ім. М.М. Гришка, 2013 р.)

Штами <i>B. thuringiensis</i>	Кількість гусениць до обробки, мін/100 листків, гус./100 квт. розеток	Технічна ефективність штамів за днями обліку, %		
		3-й	5-й	7-й
ЧОХЛИКОВА ПЛОВОДА МІЛЬ				
Контроль (без обробки)	68,3±6,4	—	—	—
Гаупсин (еталон)	64,6±3,3	44±3,3	71,2±6,1	95,6±1,3
Bt 0371	61,5±3,6	38,0±7,2	63,3±8,3	84,7±12,7
Bt 0408	53,9±3,0	27,3±6,4	45,3±6,4	78,7±11,3
Bt 0376	55,7±4,1	33,3±6,1	56,6±6,1	73,3±11,3
Bt 787	60,9±3,5	41,3±6,1	54,6±8,3	71,3±8,1
ВЕРХНЬОБОВОКА ПЛОВОДА МІНУЮЧА МІЛЬ				
Контроль (без обробки)	58,6±3,0	—	—	—
Гаупсин (еталон)	53,1±2,9	17,9±4,7	26,3±4,4	97,6±3,2
Bt 0371	61,5±3,6	12,0±3,5	16,7±4,2	22,0±5,3
Bt 0408	55,6±3,9	16,7±4,2	19,3±6,4	24,0±5,3
Bt 0376	58,9±4,5	7,3±3,1	11,3±5,1	13,3±4,2
Bt 787	60,8±3,9	8,7±4,2	16,1±5,3	19,3±4,2
БРУНЬКОВА ЛИСТОВІЙКА				
Контроль (без обробки)	14,3±3,0	—	—	—
Гаупсин (еталон)	10,3±2,4	44,1±6,3	74,2±3,3	98,4±1,0
Bt 0371	13,0±2,2	36,7±6,4	66,0±8,7	92,7±6,4
Bt 0408	11,8±2,5	25,3±5,1	51,3±5,1	84,0±8,7
Bt 0376	12,3±2,6	42,0±5,3	64,7±6,1	79,3±7,6
Bt 787	11,3±2,8	19,3±4,2	53,7±6,4	64,7±6,1
ЯБЛУНЕВА НИЖНЬОБОВОКА МІНУЮЧА МІЛЬ				
Контроль (без обробки)	70,1±8,1	—	—	—
Гаупсин (еталон)	58,3±4,7	26,2±5,6	51,6±4,6	97,3±1,5
Bt 0371	63,5±3,9	21,3±4,2	44,7±4,2	60,7±6,4
Bt 0408	63,5±4,3	19,3±5,1	46,0±4,0	66,0±3,5
Bt 0376	68,8±4,4	18,0±5,3	37,3±3,1	71,3±4,2
Bt 787	65,3±4,5	13,3±3,1	30,0±3,5	55,3±3,1

культур ІСГМ НААН, за що автори висловлюють щиро подяку.

Обприскування проводили рідиною з культурами *B. thuringiensis* з розрахунку 9 л/га бактеріальної суспензії з титром спор в робочій рідині $0,4 \cdot 10^9$ КУО. В якості еталону використовували біопрепарат інсектицидної дії — Гаупсин, у нормі витрати 5 л/га. Обприскування проводили у вечірні години за температури повітря $+25-26^\circ\text{C}$, за допомогою обприскувача SADKO SPR-5. Повторність досліду — триразова. Щільність популяції шкідників обліковували на пагонах середнього ярусу з чотирьох боків крони яблуні [5]. З результатів обліків щільності популяції шкідників в контролі і в дослідних варіантах визначали технічну ефективність препаратів за загальноприйнятими методиками, з урахуванням зміни чисельності в контролі, використовуючи формулу:

$$E = 100 * (1 - \frac{B * a}{A * b}),$$

де E — технічна ефективність, %; A — щільність популяції шкідника на дослідному варіанті до обробки; B — щільність популяції шкідника після обробки; a — щільність популяції шкідника в контролі до обприскування; b — щільність популяції шкідника в наступних обліках після обприскування.

Математичний аналіз результатів дослідження здійснювали за допомогою стандартних комп'ютерних програм: Excel і Statistic.

Результати досліджень. Дослідженнями встановлено, що штами *Bacillus thuringiensis* (*Bt*) 0371, 0376, 0408 та 787 є ефективними засобами регуляції чисельності гусениць листовійки брунькової (*Spilonota ocellana* F.), чохлакової плодової молі (*Coleophora hemerobiella* Scop.) і яблуневої нижньобокової мінуючої молі (*Lilhocolletis pyrifoliella* Grsm). Одержані результати досліджень наведено в таблиці.

Дані таблиці свідчать, що найвищу технічну ефективність одержали у варіанті із застосуванням штаму *B. thuringiensis* 0371 проти брунькової листовійки та чохлакової плодової молі. Загибель гусениць за таких умов становила 92,7% та 84,7% відповідно. Менш ефективним виявився цей штам проти яблуневої нижньобокової мінуючої молі — 60,7%.

У варіанті із застосуванням штаму *B. thuringiensis* 0408 проти листогризучих шкідників отримали

ефективність в межах 66,0 — 84,0% відповідно.

Не менше ефективним виявився штам *B. thuringiensis* 0376. Зниження чисельності гусениць брунькової листовійки, верхньобокової плодової і яблуневої нижньобокової мінуючих молей становила 73,9, 73,3 і 71,3% у порівнянні з контролем.

Найменшу технічну ефективність одержали у варіанті із застосуванням штаму *B. thuringiensis* 787. Для чохлакової плодової молі цей показник не перевищував 71,3%; брунькової листовійки — 64,7%, а яблуневої нижньобокової мінуючої молі — 55,3% відповідно.

Таким чином встановлено, що усі досліджувані штами *Bacillus thuringiensis* (*Bt*) 0371, 0376, 0408 та 787 проявили низьку інсектицидну дію на гусениць плодової верхньобокової мінуючої молі. Загибель гусениць у всіх варіантах досліджень не перевищувала 24,0%.

Найвищу технічну ефективність проти листогризучих шкідників одержали на 7-й день обліку у еталонному варіанті з Гаупсином (5 л/га) — 95,6—98,4%.

ВИСНОВКИ

В результаті проведених досліджень встановлено, що всі досліджувані штами *B. thuringiensis* є ефективними засобами регуляції чисельності листогризучих шкідників яблуні. Найвищу ентомопатогенну активність було відзначено у всіх варіантах із застосуванням штаму *B. thuringiensis* 0371. Серед листогризучих шкідників найбільш чутливими до досліджуваних штамів *B. thuringiensis* виявились гусениці брунькової листовійки, загибель яких на 7-й день обліку становила 92,7%. Дещо нижчий показник ефективності одержали при застосуванні вищенаведених штамів проти яблуневої нижньобокової мінуючої молі — 55,3% відповідно. Штам 787, який формує лише білковий ендотоксин, забезпечував найнижчий рівень контролю шкідливих комах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Sakai H. Flexibility and strictness in functional replacement of domain III of cry insecticidal proteins from *Bacillus thuringiensis* / H. Sakai, M.T. Howlader, Y. Ishida, A. Nakaguchi, K. Oka, K. Ohbayashi, M. Yamagiwa, T. Hayakawa // Journal of bioscience and bioengineering. — 2007. — № 103. — р. 381—383.
2. Вейзер Я. Микробные инсектициды: современное состояние и перспективы // Информационный бюллетень ВПС МОББ. — Л., 1983. — №6. — С. 17—26.

3. Груздев Г.С. Защита зеленых насаждений в городах. Справочник / Г.С. Груздев, Л.А. Дорожкина, С.А. Петриченко. — М.: Стройиздат, 1990. — 544 с.

4. Довідник по захисту садів від шкідників і хвороб / А.С. Матвієвський В.М. Ткачов, Ф.С. Каленич, В.П. Лошицький, П.Є. Бондаренко, Л.Ю. Глушак, З.А. Шестопал. — К.: Урожай, 1990. — 256 с.

5. Методики випробування і застосування пестицидів // [С.О. Трибель, Д.Д. Сігарьова, М.П. Секун та ін.] за ред. проф. С.О. Трибеля. — К.: Світ, 2001. — 448 с.

6. Мигулин А.Н. Сельскохозяйственная энтомология. — М.: Колос, 1983. — 414 с.

7. Микробиоконтроль численности насекомых и его доминанта *Bacillus thuringiensis* / Р.В. Кандыбин, Т.И. Патыка, В.П. Ермолова, В.Ф. Патыка. — С.-Петербург, Пушкин: Научное издание «Инновационный центр защиты растений», 2009. — 252 с.

8. Савковский П.П. Атлас вредителей плодовых и ягодных культур. / П.П. Савковский. — 5-е изд., доп. і перераб. — К.: Урожай, 1990. — 96 с.

9. Смирнов О.В. Энтомопатогенная бактерия *Bacillus thuringiensis* (Berliner) в биологической борьбе с вредителями: Прошлое, настоящее, будущее // 12 Съезд Русского энтомологического общества, Санкт-Петербург: тезисы докладов. (19—24 авг. 2002 г., г. Санкт-Петербург) — СПб, 2002. — С. 325.

**Крыжановский А.Б.,
Громова О.П.**

Эффективность биологических препаратов для защиты яблоневых насаждений от листогрызущих вредителей

Описаны особенности биологии наиболее распространенных вредителей семейства чешуекрылых на яблоне. Представлена характеристика биоинсектицидов на основе штаммов *B. thuringiensis* и эффективность их применения для защиты плодовых культур от листогрызущих вредителей.

***Bacillus thuringiensis*, почковая листовертка, верхне- и нижнебоковая моль, моль чехлоноса плодовая, микробиопрепараты, метаболиты, эндотоксин, экзотоксин**

**Kryzhanivsky A.B.,
Gromova O.P.**

Efficiency of biological methods to protect apple orchards from the most common leaf-eating pests

We have described the biology of the most common pests of the Rosaceae family on apple tree. The characteristic bioinsecticide from *B. thuringiensis* strains and their effective use in protecting fruit crops from pests.

***Bacillus thuringiensis*, Lilhocolletis corylifoliella H., Lilhocolletis pyrifoliella Grsm., Coleophora hemerobiella Scop., Spilonota ocellana F., microbiopreparation metabolites, endotoxin, exotoxin**

Рецензент
Чернишев О.В.,
кандидат біологічних наук
Національний ботанічний сад
ім. М.М. Грешка НАНУ